

Progon vještica u srednjem vijeku

Deže, Anabela

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:756734>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-20**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i povijesti

Anabela Deže

Progon vještica u srednjem vijeku

Završni rad

Mentor: doc.dr.sc. Denis Njari

Osijek, 2021.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za povijest
Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Povijesti

Anabela Deže

Progon vještica u srednjem vijeku

Završni rad

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2021.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 10. rujna 2021.

Anabela Deže, 0122230798

ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. POJAM VJEŠTICA.....	2
2.1. Tko je mogao biti proglašen vješticom?	4
2.2. Položaj žena u srednjem vijeku.....	5
3. ČAROBNAŠTVO I MAGIJA	6
3.1. Stari vijek	6
3.2. Srednji vijek	10
4. INKVIZICIJA.....	14
4.1. Hereza.....	16
4.2. Inkvizitori i inkvizitorski postupak	18
5. POČECI PROGONA VJEŠTICA	19
5.1. <i>Malleus maleficarum</i>	20
5.1.1. Prvi dio.....	21
5.1.2. Drugi dio	22
5.1.3. Treći dio	23
6. SUĐENJA	27
6.1. Tortura.....	28
7. ZAKLJUČAK.....	30
8. POPIS LITERATURE.....	31

Sažetak

U ovom završnom obrađuje se tema progona vještica u srednjem vijeku s osvrtom na rani novi vijek u kojem je histerija progona nedužnih žena dosegla vrhunac. Za početak definira se pojam vještica i tko je mogao biti proglašen vješticom, a zatim se govori o položaju žena u srednjem vijeku što je ključno u razumijevanju progona vještica i zašto su upravo žene bile u većini slučajeva proglašene vješticama. Važno je istaknuti magiju i čarobnjaštvo u starom i srednjem vijeku, kako su tada klerici i državne vlasti gledale na čarobnjaštvo i zašto je čarobnjaštvo s vremenom postalo teški zločin koji je vodio u smrt. Govori se o inkviziciji koja je osnovana s namjerom da se iskorijeni hereza koja se širila po Europi. Važno je spomenuti *Malleus maleficarum*, zloglasnu knjigu koja je služila kao vodič za najstrašnije progone koju su napisala dva dominikanca. Za kraj govori o suđenju i načinima na koje su inkvizitori mučili osuđene kako bi priznali krivnju za zločine za koje su optuženi i kako bi odali one koji su s njima sudjelovali. Glavnu odgovornost za progone vještica imala je Crkva koja je u srednjem i ranom novom vijeku umjesto propovijedanja mira, ljubavi, tolerancije i blagostanja u društvu pozivala na nasilje i progone onih koji su štovali druga božanstva ili su pak bile žene.

Ključne riječi: vještice, hereza, inkvizicija, *Malleus maleficarum*, čarobnjaštvo, tortura

1. UVOD

Za progone vještica može se reći da su jedna od najmračnijih pojava u ljudskoj povijesti koju su uzrokovali praznovjerje, vjerski fanatizam, ljudska zloba i mizoginija. Vjerovanje u vještice postoji već u Starom istoku gdje su zapisani i prvi zakoni vezani uz čarobnjaštvo. Vjerovanje u postojanje vještica nastavilo se kroz antiku gdje su se uglavnom vještičji kultovi vezali uz božice kao što su Afrodita i Artemida koja je do danas ostala u poganskim vjerovanjima kao Diana. Kada se kršćanstvo počelo širiti Europom nije došlo do masovnih preobraćenja zato što je kršćanstvo religija čija je načela tijekom razvoja određivao i uređivao čovjek, stoga nije evoluirala prirodno kao što je to slučaj u starim religijama te su ljudi nastavili štovati svoja stara božanstva. U srednjem vijeku kršćanstvo proglašava stara božanstva demonima i staru religiju magijskim djelovanjem koje nanosi štetu i uzrokuje sve loše stvari koje mogu snaći običnog čovjeka. Crkva je smatrala da vještice svoje ugovore sklapaju sa Sotonom na tajnim sastancima – sabbatima, na kojim su se vještice sastajale sa Sotonom, planirale buduće uroke i hvalile se obavljenim zlodjelima, imale gozbu na kojoj su jeli nekrštenu djecu te imale orgije kao dijela rituala štovanja Sotone koji je na sastancima mogao biti prisutan u ljudskom obliku ili u obliku rogatog bića, sličnom kozi. Prema vjerovanju, vještice su zahvaljujući svojoj moći uništavale usjeve, uzrokovale nevrijeme koje je nanosilo štetu ljudima i životinjama i stvarale bolesti (kao što je kuga) donoseći smrt ljudskom rodu.

Kako bi se zaštitila od heretika, kojih je bilo sve više, i vještica, Crkva je u 13.stoljeću osnovala inkviziciju s ciljem iskorjenjivanja hereza i čarobnjaštva. U početku ta dužnost pripala je sucima-biskupima koji su se pokazali nedoraslim za takav zadatak, stoga su inkviziciju obavljali posebni papini poslanici, gorljivi vjernici koji su nastojali zaštititi crkvu od Sotoninog djelovanja. Djelovanje inkvizicije i propisi prema kojima se pokreće sudski postupak protiv vještica propisani su raznim dokumentima i spisima koje su redovnici neprestano popunjavali sve do 1487. godine kada su dvojica njemačkih dominikanaca Heinrich Kramer i Jacob Sprenger objavili knjigu *Malleus maleficarum*, priručnik prema kojemu su suci vršili najstrašnije progone u ljudskoj povijesti.

2. POJAM VJEŠTICA

Prema pučkom vjerovanju, vještica je žena (vištica, coprnica, štriga), rjeđe muškarac vještac, (coprnjak, višćun, štrigon) koja posjeduje čarobne moći koje joj služe kako bi naudila drugim ljudima ili životinjama. Smatralo se da vješticom postaje žena koja je bila *mora*, odnosno žena rođena u posteljici ili pak ona koja bi sklopila ugovor s Vragom. Vještičji vanjski izgled karakterizira veliki povinuti nos, sraštene obrve, izbočena brada i izbuljene oči. Iako je danju živjela kao obični ljudi, vještica bi se noću, zahvaljujući svojoj „vještičjoj masti“, pretvorila u neku životinju ili na metli odletjela na vještičji sastanak koji se održavao na određenim mjestima kao što su raskrižja, pod krošnjom oraha ili na smetištu. Na tim sastancima vještice govore o svojim nedjelima i planiraju buduća, to su uglavnom uroci koje bacaju na ljude, usjeve ili životinje. Vjerovalo se da vještica može prepoznati, a njezina zla djela poništiti na misi na Badnjak križem, bršljanom, bijelim lukom i slično. Vještica se boji Boga i na njegov spomen se mogu poništiti njezina djela, a sama vještica može se pokajati i preobratiti ispovijedi, molitvom i pokorom, i na taj način vratit se u „normalan život“. Iako su crkveni i svjetovni zakoni u ranom srednjem vijeku zabranjivali sumnjičenje i prokazivanje vještica, od 13. stoljeća crkveni i svjetovni pravници su prihvatili pučka vjerovanja čime su započeli teški progoni u Europi koji su trajali sve do kraja 18. stoljeća.¹

Zanimljiva je pretkršćanska etimologija pojma vještica koju navodi Zoran Čiča, a uklapa se u kontekst pojmova koji proizlaze iz staroslavenskog glagola *věsti* = znati, stoga pojmovi poput *vjedstvo*, *vjedun*, *vještac* označavaju onog „koji zna“. Ta predodžba vještice kao nekoga tko posjeduje određeno znanje u kasnijim razdobljima je demonizira, a velik utjecaj na to imale su pučka tradicija (kult vila, životinjske preobrazbe, djelotvornost pučke magije) i učena kultura (predodžbe skolastika o đavlu i sve vezano uz njega)²

Krajem srednjeg vijeka razvio se lik vještice, koji se ne definira samo kao netko tko izvodi štetno čarobnjaštvo, ali i kao netko tko je radio na tom čarobnjaštvu posredstvom demona i tko je napustivši pravu vjeru, štovao demone i đavla. Dva su bitna elementa čarobnjaštva - da je

¹ „Vještica“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 10.VIII.2021., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64993>

² Zoran Čiča, *Vilenica i vilenjak: sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*, (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2002.), 100-101.

izvođenje zlonamjernog čarobnjaštva nanosi pravu štetu svijetu, te da to uključuje i ozbiljna kršenja vjerskih uvjerenja i praksi. To je vidljivo u najranijim shvaćanjima magije koja se pojavljuju se u drevnim zapadnim civilizacijama. Poput samog čarobnjaštva, i magiju je teško je precizno definirati i razlikovati čarobne i vjerske rituale.

Vračanje se definira kao skup radnji, praksi i ponašanja koje izvode vještice koje u savezu s mračim, nadnaravnim silama uzrokuju veliko zlo u svijetu. U najužem smislu čaranje je izvođenje štetnih djela čarobnjaštvom. Takvo štetno čarobnjaštvo postojalo u gotovo svakoj ljudskoj kulturi kroz povijest.

Vradžbina se smatrala niskim ili uobičajenim oblikom magije, a visoka ili naučena magija je zahtijevala mnogo tajnog znanja koje je bilo rezervirano za elitne skupine unutar društva. Vradžbine obično uključuju jednostavne geste, uroke i rituale, a vještice koje su ih izvodili obično su pripadale neobrazovanom, nižem sloju društva i češće su to bile žene, nego muškarci. Snaga magije ovisila je o samoj vještici, a moć je mogla naslijediti od drugih članova obitelji ili je moć proizlazila iz nadnaravnih mračnih sila.

Navedene definicije mogu se primijeniti na različite aspekte magije u različitim ljudskim kulturama i povijesnim kontekstima. Riječ „vračanje“ i druge srodne riječi na drugim europskim jezicima poput *Hexerei* na njemačkom jeziku ili *sorcellerie* na francuskom jeziku razvile su se kako bi opisale poseban fenomen za koji se vjerovalo da postoji u Europi od srednjega vijeka do kraja 18.stoljeća. Vještice su uglavnom žene za koje se vjerovalo da izvršavaju štetno čarobnjaštvo koje su crkvene i svjetovne vlasti nazivale *maleficium*. Prema vjerovanju, svoje štetno čarobnjaštvo vršile su posredstvom demona kojim su mogli zapovijedati s nekoliko riječi, znakova ili gesta.

Vjerovalo se da su se članovi rasprostranjenih, sotonskih kultova potajno nalazili noću na vještičjim sabatima, u prisutnosti đavla ili nekog drugog demona, za štovanje, slavljenje i izvođenje raznih užasnih djela. Lakovjerniji i ekstremniji na vlastima često su pisali o stotinama, ako ne i tisućama vještica koje su prisustvujući na sabatima i nastupajući zajedno, kao članovi organizirane, sekte panirali kako bi potkopale i dovele do uništenja izgrađenog kršćanskog svijeta.³

³ Michael D Bailey., *Historical dictionary of witchcraft*. (Lanham, Maryland, and Oxford: The Scarecrow Press, Inc 2003), 20-22.

2.1. Tko je mogao biti proglašen vješticom?

U više od 70 posto slučajeva optužene bile su žene, uglavnom udovice koje nisu imale nekoga tko bi se zauzeo za njih. Optuženi su mogli biti starci, siromasi, žene koje su pravile razne pripravke od ljekovitog bilja i to u slučaju kada njihov lijek nije imao pozitivan učinak. Osumnjičeni su mogli biti bogati i siromašni, žene i muškarci, ugledni i priprosti ljudi.

Vještice se moglo optužiti za navodno ubijanje pogledom, pretvaranje u vjetar, uništavanje ljetine, ubijanje stoke i slično. Vještice bi bile krive ako bi tuča uništila plodove na poljima, ako krava nije davala mlijeko ili ako muškarac ne bi mogao imati potomstvo.

Inkvizitori su na razne načine utvrđivali je li optužena osoba vještica. Jedan od takvih provjera bio je pokus sa svetom vodom prilikom kojeg bi inkvizitori vezali optuženu osobu i bacili je u hladnu vodu da bi vidjeli hoće li osoba potonuti. Ako bi plutala na površini, proglasili bi je vješticom i smjesta smaknuli ili bi je poslali na suđenje. Drugi pokus bilo je vaganje jer se vjerovalo da vještica mora biti vrlo lagana da bi letjela na metli. Inkvizitori su utvrđivali tko je vještica traženjem „vražjeg pečata“, tj. madeža ili bradavice koje su smatrali glavnim dokazom da je vještica sklopila ugovor sa Sotonom. Optuženoj bi obrijali glavu i skinuli do gola, a zatim pretražili cijelo tijelo optužene kako bi pronašli madež, ožiljak ili bradavicu. Ako bi pronašli nešto od toga, mjesto na kojem se nalazio „pečat“ uboli bi iglom. Ako ubod ne bi bolio optuženu ili ako koža nije prokrvarila, zaključili bi da su pronašli dokaz da je optužena vještica.⁴

U određenim razdobljima riječ *vještica* bila je dovoljna da se u smrt pošalje onoga tko je bio žrtva ženske ljubomore ili muške pohlepe. Bila žena bogata ili lijepa moglo joj je značiti da će biti proglašena vješticom. Kada im se ukazala prilika, optužene bi same sebi skratile muke samoubojstvom.⁵

⁴ „Progon vještica – mračno doba ljudske povijesti“, JW.ORG, pristup ostvaren 15.VI.2021., <https://www.jw.org/hr/izdanja/casopisi/g201405/progon-vjestica-mracno-doba/>

⁵ Jules Michelet, *Vještica*, (Zagreb: Slovo, 2003.), 18.

2.2. Položaj žena u srednjem vijeku

Kako bi se bolje razumjelo zašto su upravo žene najviše stradale u progonima vještica treba razmotriti njihov položaj u srednjem vijeku. One su u ranim vremenima bile specijalisti, opsjenari, astrolozi ili proroci, čarobnjaci, svećenici i liječnici. Žene i djevojčice iz puka smatrane su nekorisnima za društvo te nisu bivale liječene, a posljedica toga bila je velika smrtnost žena, osobito djevojčica.⁶

Iako se Bogorodica, kao idealna žena, iz stoljeća u stoljeće sve više uzdizala, obične žene nisu puno vrijedile u seoskim masama. Njihov položaj promijenjen je kada su se ljudi odvažili živjeti odvojeno, u zaseocima ili obrađivali udaljeno plodno zemljište i gradili kolibe po šumskim proplancima.⁷

Vještice su nazvane prljavim, bestidnim, nemoralnim i slično. U srednjem vijeku se vjerovalo da su tijelo i žena nečisti. Majka Božja koja je veličana kao Djevica stvarnu ženu je ponizila jer je muškarcima upućena skolastika čistoće, gdje su se nametali lukavstvo i laž. Srednjovjekovna žena povjerovala je u tu predrasudu i zbog toga se skrivala kada je rađala, stidjela što voli i usrećuje, bila je umjerenija od muškarca, pretežito je jela voće i povrće, a molila je za oprostaj što postoji i što živi. Medicina srednjeg vijeka bavila se muškarcem koji je bio više i čisto biće, muškarac je jedini mogao postati svećenik, dok je žena brinula za djecu i stoku. Žene su bile prisiljene liječiti same sebe zbog čega bi i bile optužene za vraćanje, a liječiti je mogao onaj tko je bio učen i osposobljen za to.⁸

Žene su zbog svog teškog položaja u srednjovjekovnom društvu, u kojem se sa ženama postupalo surovo i strogo, pribjegle čarobnjaštvu kako bi čarolijom dobile ljubav svoga muža, osvetile se njegovoj ljubavnici, ili se pak osvetile ljubavniku. Razlog prestanka progona vještica ovisio je o sukcesivnom poboljšanju položaja žena čime su mnoge žene i djevojke uspjele sačuvati glavu od fanatizma i neobične mašte redovnika u patrijarhalnom društvu.⁹

⁶ Michelet, *Vještica*, 12-15.

⁷ Isto, 48.

⁸ Isto, 97.

⁹ Čiča, *Vilenica i vilenjak*, 59-60.

3. ČAROBNJAŠTVO I MAGIJA

3.1. Stari vijek

Magija i ljudi koji su se bavili čarobnjaštvom i bili u vezi s natprirodnim, višim silama prisutni su u svim kulturama i civilizacijama kroz povijest pa se tako već u Hamurabijevom zakoniku, jednom od prvih pisanih zakona, nalaze odjeljci koji odnose na magiju i pravne optužbe za čarobnjaštvo.¹⁰

U europskoj povijesti, u 5. stoljeću prije nove ere, kada su grčki polisi ulazili u svoje zlatno doba, religija bila je definirana do proširenih i zajedničkih kultova gradova-država, dok je magija bila drugi sustav za pristup natprirodnoj moći koji su bili privatni, tajni. Državni svećenici bavili su se bogovima i drugim natprirodnim entitetima radi općeg građanskog dobra, održavanja stabilnosti i društvenog poretka, dok su čarobnjaci u staroj Grčkoj bili su privatni pojedinci, koji su ili tražili vlastitu korist ili su angažirani kao profesionalci kojima bi se drugi ljudi obratili tražeći individualne čarobne usluge. Razliku je pojačava činjenica da su strani vjerski sustavi često bili kategorizirani kao magija. Upravo, grčka riječ *mageia* potječe od naziva za perzijsku svećeničku čast, koja se na grčkom naziva *magoi*. Drugim riječima, dok su rituali i praksa grčkih građanskih kultova bila je "religija", strani obredi i prakse Perzijanaca bile su "magija". Osim toga, grčka riječ *goeteia* se često koristila za opisivanje nižih oblika magije, čak i dalje uklonjen iz vjerskog rituala, a ovaj je koncept možda blizak onome što će kasnije biti koncept europskog srednjovjekovnog čarobnjaštva. Granice između tih koncepata bile su slabe, pa tako na primjer dvije najpoznatije čarobnice koje će se pojaviti u grčkoj književnosti su *Kirka* i *Medeja* smatrat će kasnije vješticama i bit će ključne za razvoj ideje o vještičarenju u srednjem vijeku, kršćanske Europe, u drevnoj legendi obje su bili i mitske figure. Kirka je bila poluboginja, a Medeja poluboginja ili svećenica stranog kulta.¹¹

Drevni Rimljani poznavali su nekoliko različitih vrsta magije i osoba koje su se njome bavile. Prvi od njih, bili su poznati kao *auguri*, a bavili su se auspikacijom, to jest tumačenjem znakova (auspicija) dobivenih proučavanjem načina leta, broja i glasanja ptica. Potom slijede

¹⁰ Bailey, *Historical dictionary of witchcraft*, 11.

¹¹ Isto, 23.

haruspici, koji su se bavili promatranjem utrobe žrtvovanih životinja i izvlačili iz nje zaključke o božanskim znakovima.¹² U Rimu se čaralo pomoću različitih sredstava kao što su basme, čarobnih riječi, znakova ili izreka koje su bile upućene bogovima ili višim bićima kako bi uslišile čarobnjakovu želju. Pri čaranju koristile su se i voštane ili metalne figure koje je načinio čarobnjak, a predstavljale su osobu koju su čarobnjaci željeli začarati.¹³

Za vladavine cara Hadrijana (117.-138.) usvojena je pravna terminologija za zlo čarobnjaštvo. Takav se čarobnjak nazivao *magus*, a štetno čarobnjaštvo *magia*. Rimski narod ih je jednostavno naziva zločincima ili zločiniteljima (*malefici*), a u srednjem vijeku to će biti latinski izraz za vještice i vješce. Za vrijeme cara Dioklecijana (284.-305.) zlo se čarobnjaštvo nazivalo i *maleficijem* (*maleficium*), a za čarobnice se upotrebljavao naziv *malefica*. Neoplatonistički filozofi iz 3. stoljeća koji su pisali o čarobnjaštvu i bavili se njime, dozvoljeno čarobnjaštvo nazivali su *teurgija* koje je kasnije nazvanom „bijelom magijom“, a zlo, nedozvoljeno – *goeteja* ili kasnije, „crna magija“.¹⁴

U rimskim se zakonima ne postoje predodžbe s područja čarobnjaštva koje su bile prisutne u rimskoj književnosti koje su opisivali rimski književnici ili narodne predaje, a koja će kasnije preuzeti europski pisci u srednjem vijeku kao dokaz vlastitih predodžbi o vješticama. To su bića poput *strix* (*strige*), *lamia* (*lamije*) ili *empuze*. *Strigu* su rimski pisci opisali kao sablasnu pticu u obliku sove koja noću isisava krv i ždere utrobu male djece, a ponekad i odraslih. Rimski pisci govore kako su se žene-čarobnica pretvarale u *strige* i tako letjele na ljubavne sastanke. *Lamije* ili *empuze* bile su slične *strigi*. Noću leti u različitim oblicima i pije krv i jede utrobu. Razlika između *strige* i *empuze* (tj. *lamije*) je u tome što je *striga* imala jedan oblik (ptica), dok je *lamija* mogla mijenjati oblik u vola, mulu, psa ili lijepu ženu.

Po vjerovanju to su bile isključivo žene-čarobnice. Ti književni i narodni zapisi i vjerovanja nisu imali odjeka u rimskom zakonu, ali će se na njih pozivati kasniji crkveni autoriteti u oblikovanju temelja za progona vještica.¹⁵

¹² Vladimir Bayer, *Ugovor s đavlom: procesi protiv čarobnjaka u Europi a napose u Hrvatskoj*, (Zagreb: Informator, 1982.), 27-29.

¹³ Isto, 32-33.

¹⁴ Isto, 36.

¹⁵ Isto, 38.

Židovske svete knjige zabranjuju svako čarobnjaštvo i ta zabrana dolazi do izražaja na mnogo mjesta u najoštrijoj formi. Bog u tim knjigama prijeti da će istrijebiti svakoga tko se prikloni čarobnjacima. Razlog toj zabrani ne navodi se u svetim knjigama, ali je vjerojatno nastala zbog potrebe da židovski narod poštuje pravoga, istinitoga Boga u mnoštvu neznabožaćih naroda. Stari zavjet je priznavao realnost čarobnjačkih efekata. Dva mjesta starozavjetnih knjiga bila su dugo vremena najautoritativnije uporište svima onima koji su se borili protiv stava da je čarobnjaštvo obmana i prevara. Poznato je mjesto gdje se govori o faraonovim čarobnjacima koji su svojim umijećem uspjeli pretvoriti nilsku vodu u krv (Exod. 7, 20 i sl.) i da naredi svim žabama da izađu iz egipatskih voda i pokriju egipatsku zemlju (Exod. 8,2 i sl.). Drugi primjer čarobnjaštva iz Starog zavjeta pripada u područje nekromancije, odnosno zazivanje mrtvaca u svrhu divinacije¹⁶. To je pripovijest o kralju Saulu i endorskoj čarobnici kojoj se kralj obratio da zazove Samuela kako bi mu dao savjet jer ga je Bog kaznio zato što nije izvršio njegovo naređenje da pokolje sve Amalečane. Ta se pripovijesti stoljećima navodila kao dokaz nekromanske divinacije, a endorska čarobnica bila je prototip svih nekromanata. Glavno mjesto u Starom zavjetu u kojem se zabranjuje čarobnjaštvo jest kratka odredba: „Čarobnjacima ne daj da žive“ (Maleficos non patieris vivere, Exod. 22,17.) Odnos kršćanskih knjiga novog zavjeta nije ništa manje strog prema čarobnjaštvu, pa tako u svojoj poslanici Galaćanima blaženi Pavao apostol, jasno govori da čarobnjaci neće ući u nebesko kraljevstvo (Gal.5, 20 i 21).¹⁷

Kako se judaizam potpuno razvio u monoteistički religiju, tj. u sustav vjerovanja da Izrael ima samo jednoga boga, dok su drugi narodi imali više bogova, ideja magije kao odstupanja od prave vjerske prakse dodatno se razvila. Iako je judaizam monoteistički, nikada jasno nije definiran pojam vruga, glavnog protivnika jednog boga.¹⁸

Koncept zla povezan s Vragom je nastao zbog pogreške u prevođenju. Izvorni starozavjetni hebrejski *Ha-satan* i novozavjetni grčki *diablos* znače „protivnik“ ili „suparnik“. Vrhovna moć se dijeli na dobro i zlo, što je ideja napredne i složene civilizacije. Stari bogovi su tijekom svoj razvoja imali dobru i lošu stranu poput ljudi. Ideja je bila da svedobro božanstvo treba protivnika. Pogled

¹⁶ U antičkom rimskom društvu ovaj pojam označavao je čarobnjačko proricanje budućnosti i otkrivanje suvremenih, ali i skrivenih događaja i činjenica, a velik dio rimskih državnih bogoslužja odvijala su se u obliku divinacije.

¹⁷ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 42-44.

¹⁸ Bailey, *Historical dictionary of witchcraft*, 24.

svedobroga boga razvio je Zoroaster u Perziji 7. stoljeću prije Krista, a ta ideja se proširila na zapad i bila je prihvaćena u mitraizmu, a kasnije i u kršćanstvu.¹⁹

Za ranokršćanske vlasti moć Sotone i njegove legije demona usmjerena je izravno protiv Božje sile i crkve u svijetu, a mnoge magijske prakse su demonizirane. Kada bi sveti muškarci i žene mogli činiti nevjerovatne stvari pozivajući se na božju moć tada bi se govorilo o čudima, ali kada bi to netko drugi radio takva čuda bila bi demonska djela. Budući da su u kršćanskoj kozmologiji svi demoni bili zli duhovi koji služe jednom velikom zlu, Sotoni, koji je neprijatelj Boga i čovječanstva, sva magija, u onoj mjeri u kojoj se uključivala sudjelovanje s demonskim silama, bila je inherentno zla.²⁰ Kršćanska crkva je usvojila postavke Svetog pisma o čarobnjaštvu koje su zajedno s postavkama kršćanske teologije činile zaokruženi sustav naučavanja o čarobnjaštvu. Taj sustav počeo se stvarati već u prvim stoljećima kršćanstva, a do izražaja dolazi u djelima svetog Augustina (354.-430.), najvećeg crkvenog učitelja ranog kršćanstva i jednog od najvećih crkvenih autoriteta. U svom djelu *O državi Božjoj* definira demone kao zle duhovi koji su bili anđeli, ali su se pobunili jer su željeli biti jednaki Bogu, a zbog toga ih je Bog kaznio tako što ih je protjerao s neba i odbacio. Demoni otada borave u „gustim dijelovima zemaljske atmosfere“ i s vrhovnim demonom, vragom, čine demonsko carstvo. Augustin je opisao cijeli svijet u smislu borbe između božanskih i demonskih sila. Sve zlo je nastalo od demona i čarobnjaka koji je dobio moći od demona.²¹ Suprotno tome, sveti Augustin rekao je da ni vještice ni vrag nisu u stanju imati čarobne moći ili proizvesti bilo kakvu pravu magiju. Ako je pogan vjerovao u magiju, bila je puka njegova "pogreška" što je vjerovao u "neku drugu božansku silu osim onog Boga". Prema stavovima svetog Augustina, crkva nije imala razloga tražiti ili progoniti bilo koje vještice jer njihove moći nisu postojale. To je stajalište srednjovjekovna crkva prihvaćala nekoliko stotina godina.²²

¹⁹ Raymond Buckland, *Vještice umijeće*, (Zagreb: Nova arka, 2007.), 21.

²⁰ Bailey, *Historical dictionary of witchcraft*, 25.

²¹ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 46.-48.

²² Newman, Simon, *Witches and Witchcraft in the Middle Ages*, pristup ostvaren 10.VII.2021., <https://www.thefinertimes.com/witches-and-witchcraft-in-the-middle-ages>

3.2. Srednji vijek

U ranom srednjem vijeku, klerikalne vlasti ostale su relativno blage u svom postupanju s čarobnjaštvom. Postoji nekoliko mogućih razloga za to. Prvo, nakon dolaska germanskih plemena na područja Zapadnog Rimskog Carstva i širenje rimskog kršćanstva u zemlje koje nikada bile unutar granica carstva, klerikalne vlasti su uložile više vremena i truda u širenju religije, pokrštavanje poganskih naroda i potiskivanju poganskih vjerovanja koja su bila prisutna među velikom većinom ljudi u razdoblju nastajanja srednjovjekovnih kraljevstava. Nakon pada rimskog carskog sustava, kroz mnoga stoljeća crkvene institucije i sustavi za vršenje moći i kontrole bili su slabi i necentralizirani. Klerikalne vlasti nisu općenito opažale demonsku moć, pa time i čarobnjaštvo kao ozbiljnu prijetnju u tom razdoblju.²³

Slavni zakonik *Canon Episcopi* iz 10.stoljeća upozorava biskupe i njihove klerike da poduzmu sve potrebne korake kako bi se iskorijenila čarobnjačke prakse *sortilegium* i *maleficium* iz regija pod njihovom kontrolom. U kanonu je opisano rašireno uvjerenje da postoje grupe žena koje bi se noću vozale po nebu s poganskom božicom Dianom. Stoljećima kasnije, ovo uvjerenje izravno će pridonijeti ideji noćnog leta vještica na sabat. Međutim, u 10. stoljeću u kanonu stoji da su takve ideje samo zablude i prijevare Đavla, te da nisu imali temelje u stvarnosti. Ostali dokumenti pokazuju da su mnoge činovničke vlasti osjećale da su samo pokora i ispravak bili dovoljni za suzbijanje takvih uvjerenja i da su oštrije kaznene nisu potrebne. To ne znači da klerikalne vlasti nisu prihvatile stvarnost demonskog čarobnjaštva u ranom srednjem vijeku, ali nisu bile u mogućnosti ili nisu željele (najvjerojatnije oboje) odgovoriti na takva uvjerenja i prakse raširenim i visoko organiziranim kampanjama progona.²⁴

Pravni propisi o čarobnjaštvu, što ih je crkva donosila sve do osnivanja inkvizicije 1230.godine temelje se na nazorima teologa, iako postoji kritičnost crkvenih foruma i autoriteta koji su sudjelovali u donošenju pravila. Crkva je polazila od stava da se svako čaranje sastoji od zazivanja demona koji proizvodi čarobnjačke efekte. Za Crkvu je veza čarobnjaka i demona bila kažnjiva, dok je sam efekt nije bio od tolikog značenja.

²³ Bailey, *Historical dictionary of witchcraft*, 26.

²⁴ Na istom mjestu.

Po crkvenom shvaćanju čarobnjaštvo je bilo kažnjivo, iako nije imalo nikakvog učinka, jer je traženje pomoći od demona bio veliki grijeh. Prave propise protiv čarobnjaštva donosili su zemaljski crkveni sabori i pape.²⁵

Papa Grgur Veliki 601.godine donio je odluku da čarobnjake treba progoniti kao Kristove neprijatelje, a papa Leon IV upućuje odluku britanskim biskupima u kojoj je „sortes“ (čaranje ždrijebom) divinacija i čarobnjaštvo i da one koji se bave time treba osuditi i izopćiti iz crkve.²⁶

U germanskim državama, prema svjetovnom pravu, samo je štetno čarobnjaštvo bilo kažnjivo, a kada je to pravo došlo pod utjecaj crkve dolazi do promjena. U latinskim pisanim zakonima germanskih zemalja spominju se štetne čarobnice *maleficae* i *herbariae* i posebnu vrstu čarobnica: strige, lamie i masce, odnosno žene koje noću napadaju ljude i jednu njihovu utrobu te se sastaju na gozbama na kojima jedu ljudsko meso. Iako u izvorima nema podataka o njihovom letenju može se pretpostaviti da se radi o vješticama koje lete. Ipak neki germanski zakoni negiraju postojanje striga, pa je tako ediktom kralja Rotara iz 643. godine zabranjeno vjerovati da neka žena pojede čovjeka iznutra i takvu ženu suci ne smiju ubiti. Karlo Veliki donio je sličnu odredbu u svom „prvom saskom kapitularu“ iz 787. godine gdje je predviđena smrtna kazna onome koji vjeruje da je neki muškarac ili žena striga i da jede ljude. U već spomenutom kapitularu Karlo je odredio smrtnu kaznu onima koji prinose žrtvu đavlu, odnosno starim germanskim bogovima. Kapitulat propisuje da se svi čarobnjaci moraju predati crkvi i njezinim ustanovama kao robovi, a drugim zakonima previđene su i druge stoge kazne. Karlovi nasljednici nastavili su politiku prema čarobnjaštvu u istom smjeru i čarobnjaci su smatrani zločincima protiv religije. Posljedica toga je mišljenje da u procesima protiv čarobnjaka nije bilo potrebu dokazivati štetu koju je čarobnjak nekome nanio.²⁷

Sredinom 12.stoljeća Petar Lombardo piše svoje *Sentencije* koje su predstavljale sustav katoličke teologije koje se naziva skolastika. „Skolastika je (srednjovjekovni latinski *scholastica*, od latinskog *scholasticus*: školski < grčki *σχολαστικός*: koji uči), srednjovjekovno razdoblje u razvoju filozofske i znanstvene misli koja se u obliku teološko-filozofskog nauka poučavala u

²⁵ Bayer, *Ugovor s Đavlom*, 57.

²⁶ Isto, 61.

²⁷ Isto, 66 -68.

službenim kršćanskim školama europskog Zapada od 8. do 15. stoljeća“²⁸ Skolastika ima za zadatak da na temelju postavki Svetog pisma, kršćanske tradicije i rezultata dotadašnje teologije stvori cjeloviti sustav teološkog pogleda na svijet. Glavni predstavnici pored Petra Lombarda su dominikanci sv. Albert Veliki, sv. Toma Akvinski i Petar de Tarantasia, franjevci sv. Bonaventura i Ivan Duns Scotus. Iako su bili različitih nacionalnosti svi predstavnici su predavali teologiju u Parizu, tadašnjem glavnom središtu crkvene znanosti. Njihova mišljenja nisu se razlikovala od Augustinovih, ali su precizno formulirali i detaljno obradili pretpostavke koje su prisutne kod Augustina. Skolastička teologija je u crkveni nazor o svijetu uključila pojam čarobnjaštva, a kasnije pojam vještice koji je postao opće dobro u 15. stoljeću na kojem će se zasnivati veliki progoni nevinih žena diljem Europe sve do 18. stoljeća. Skolastika je zastupala mišljenje da je čarobnjaštvo rezultat suradnje čovjeka i demona te su skolastici smatrali da se svi oni koji ne vjeruju i poriču postojanje demona i čarobnjačkih efekata protivi crkvi.²⁹

Iako vjerovanje u stvarnost čarobnjačkih efekata nije vjerska dogma, veliki mislioci srednjega vijeka izlagali su se opasnosti zastupajući mišljenje da demoni ne postoje i time riskirali da budu optuženi da su heretici. Skolastici su odnos između demona i čarobnjaka zamišljali kao nekakvu vrstu ugovora, kao što je to zamišljao i Augustin. Toma Akvinski dijeli ugovore na „izričite“ i „prešutne“, gdje se izričiti sklapaju čarobnjakovim zazivanjem demona, a prešutni vršenjem čina koji u sebi sadrži sklapanje takvog ugovora. Toma svako bavljenje čarobnjaštvom naziva otpadništvom vjere upravo zbog ugovora između čovjeka i demona koji su čovjeku strogo zabranjeni.³⁰

Veliki skolastici bavili su se pitanjem impotencije „ex maleficio“ koje je imalo praktičnu važnost pred crkvenim sudovima gdje su se vodile brakorazvodne parnice, gdje se od crkve tražila rastava braka s obrazloženjem da muž nije konzumirati brak jer je bio začara. Skolastici su ovakvu vrstu čarobnjaštva pripisivali ženskim čarobnjacima.³¹

²⁸ Skolastika“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksiografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 28.VII.2021., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56470>

²⁹ Bayer, *Ugovor s Đavlom*, 76-78.

³⁰ Isto, 79-80.

³¹ Isto, 81.

Najopasnija i najštetnija predodžba koju je skolastika izgradila jest spolno općenje demona s ljudima. Iako je ta predodžba bila poznata prije 13.stoljeću., skolastika ju je prihvatila i detaljno obradila i učinila ju podesnom u sudskim procesima protiv vještica u 13.stoljeću.³²

Prije 13. stoljeća čaranje je bilo poznato kao zbirka praksi i vjerovanja povezanih s ozdravljenjem. Zacjeljivanje se prakticiralo čarolijama, mastima, napitcima i predviđanjem budućnosti. U Engleskoj su ljekovitom magijom bavili "vračevi liječnici". Suprotno tome, „liječnici krastačama“ bile su vještice za koje se govorilo da mogu poništiti zlo čarobnjaštvo. Iako se nisu klasificirali kao vještice, sve prethodno navedeno obično se smatralo vrijednim za društvo. Neke vještice također su unajmljene da proklinju neprijatelje. Od početka 13.stoljeća na vještice i vračanje počelo se gledati kao na "štovanje demona".

Vradžbina u srednjem vijeku bojala se cijela Europa. Vjerovalo se da je magija stvorenje đavla i povezana s obožavanjem vraga. Govorilo se da su se dvije "vrste" magije prakticirale tijekom srednjeg vijeka. Crna magija bila je "loša" vrsta magije. Crna magija imala je više povezanosti s vragom i sotonskim štovanjem. Ako se netko razbolio iz nepoznatih uzroka, često se govorilo da su to uzrokovale vještice koje su se bavile crnom magijom. Za drugu štetu nanесenu društvu, poput nesreća, smrti ili loše sreće, također je rečeno da uzrokuje Crna magija. Osnova Bijele magije bila je u kršćanskoj simbolici, a bila je usredotočena na prirodu i bilje. Bila je to "dobra" vrsta magije. Bijela magija koristila se za sreću, ljubavne čarolije, bogatstvo i uroke za dobro zdravlje. Astrologija je bila još jedan važan dio Bijele magije. Alkemija, koja je praksa izrade napitaka, također je bila dio Bijele magije.³³

Papa Ivan XXII. koji je vladao od 1316.-1334, bio duboko zabrinut zbog prijetnje koju predstavljaju praktičari demonskog čarobnjaštva. Naredio je papinskim inkvizitorima da poduzmu mjere protiv toga zločina, te je izrekao automatsku kaznu izopćenja protiv svakoga tko se bavi takvim aktivnostima. Kasnije u 14. stoljeću teolog i inkvizitor Nicolau Eymeric izradio je konačni teološki i pravni argument da je čarobnjaštvo heretičko i nužno uključivalo štovanje demona.³⁴

³² Isto, 87.

³³ Newman, Simon, *Witches and Witchcraft in the Middle Ages*, pristup ostvaren 10.VII.2021., <https://www.thefinertimes.com/witches-and-witchcraft-in-the-middle-ages>

³⁴ Bailey, *Historical dictionary of witchcraft*, 8.

4. INKVIZICIJA

Inkvizicija je crkveno-državni istražni i kazneni sud koji je nastao kako bi se iskorijenila hereza. Djelovala je u katoličkim zemljama od 13. do 18. stoljeća, a prve odredbe o organiziranom progonu heretika donio je papa Lucije III. dekretom *Ab abolendam* 1184. godine prema kojem je iskup je mogao imenovati svećenika koji bi s nekolicinom svjetovnjaka, istraživao djelovanje krivovjeraca na području svoje jurisdikcije. Papinska ili Rimska inkvizicija uspostavljena je 1232.godine bulom *Ile humani generis* pape Grgura IX., kao istražni postupak protiv vjerovanja koja nisu bila u skladu s kršćanskim vjerovanjima (albingenzi, katari, bogumili, patareni, valdenzi).³⁵

Međutim, papinski inkvizitori, iako u teoriji pod kontrolom Rima, i dalje su djelovali uglavnom kao nezavisni agenti i zasigurno nije postojala takva institucionalna struktura ili organizacija u ovom trenutku moglo nazvati "inkvizicijom". Čini se da su inkvizitori prilično brzo počeli saslušavati slučajeve koji su uključivali čarobnjaštvo. Međutim, 1258., papa Aleksandar IV posebno zabranio je papinskim inkvizitorima suđenje u takvim slučajevima, osim ako ih je bilo jasan dokaz da su djela čarobnjaštva bila i heretičke prirode. U praksi to možda nije predstavljalo veliko ograničenje inkvizitorsku vlast jer je crkva pretpostavljala da je većina čarobnjaštva zasnovana na zastupanju demona, te na sudjelovanje s demonima ili u paktu sklopljeni s njima moglo se jasno tumačiti kao hereza.³⁶

Papa Ivan XXII. je 1320.godine posebno je naredio inkvizitorima Toulousea i Carcassonne u južnoj Francuskoj da poduzmu mjere protiv svih čarobnjaka koji su zazivali ili obožavali demone kao dio svojih magijskih obreda. Godine 1326. izdana je bula *Super illius specula*, kojom se predviđa kazna automatskog izopćenja bilo kojih čarobnjaka koji su zazivali demone, obožavali ih ili sklapali pakt s njima.³⁷

³⁵ „Inkvizicija“, *Leksikon Marina Držića*, pristup ostvaren 20.VII.2021. <https://leksikon.muzej-marindrpic.eu/inkvizicija/>

³⁶ Bailey, *Historical dictionary of witchcraft*, 71.

³⁷ Na istom mjestu.

U 15. stoljeću suđenja vješticama papinske inkvizicije imali su važnu ulogu u proizvodnji neke od najranije literature o čarobnjaštvu. Anonimni autor jednog od najluđih ranih izvještaja, *Errores Gazariorum* (Pogreške Gazarija - zajednički izraz za heretike u to vrijeme), vjerojatno je bio inkvizitor. Najpoznatiji je Heinrich Kramer, autor zloglasnog *Malleusa maleficarum*, također inkvizitor u južnoj Njemačkoj nekoliko godina gdje je proveo mnoga suđenja vješticama prije nego što je napisao ovo važnu raspravu o progonu na vještice. Unatoč tako važnim inkvizicijskim uvjetima priznanja nastanka čarobnjaštva jedna od osnovnih elemenata kaznenog djela je praksa štetnih čarobnjaštva ili *maleficiuma* koja je oduvijek je bila u nadležnosti svjetovnih vlasti. Tako su suđenja vješticama od početka vođena i u svjetovnim i u crkvenim sudovima. U razdoblju najintenzivnijeg progona vještica u 16. i 17. stoljeću, većina je pokušaja bila provedena na svjetovnim sudovima u većini europskih zemalja.³⁸

Italija i Španjolske su jedine zemlje koje su imale inkviziciju u smislu velikih, centraliziranih, birokratskih organizacija koje su nadzirale rad inkvizicijskih sudova. Španjolska inkvizicija osnovana je 1478. godine kao instrument španjolske kraljevske vlade, a ne rimskog pape. Rim je 1542. godine osnovao i rimsku inkviziciju, no obje od tih institucija bile su blage po pitanju čarobnjaštva. I to iz razloga što su inkvizicijski sudovi vještičarenje smatrali oblikom hereze i tradicionalno se kazna smrti izricala samo nepokornim hereticima. Ako su optuženi bili spremni priznati i odreći se svojih pogrešaka mogla se izreći blaža kazna. Iako je to u slučaju čarobnjaštva drugačije, jer se radilo o ekstremnom krivovjerju, crkveni sudovi su bili blaži u odnosu na svjetovne. Također, španjolska i rimska inkvizicija bile su velike i centralizirane institucije koje su nastojale naglasiti pravilnu primjenu procedure, pažljivu procjenu dokaza itd. U regijama gdje su lokalni sudovi imali značajnu autonomiju i bili pod manjim nadzorom središnjeg tijela, tužilaštva oprost za vještičarenje bio je rijetkost.³⁹

³⁸ Isto, 72.

³⁹ Isto, 73.

4.1. Hereza

Hereza se definira kao naučavanje, pogled ili odnos različit od neke škole ili mišljenja. Najčešće se upotrebljava u religiji kao naučavanje suprotno službenomu vjerovanju ili općeprihvaćenim postavkama većine u određenome sustavu ili vjeroispovijesti. U kršćanstvu, općenit naziv za krivovjerje, naučavanje protivno vjerskim dogmama i osuđeno od službene Crkve. U teologiji se razlikuje formalna hereza (svojevoljno pristajanje uz krivu vjeru) i materijalna hereza (pristanak uz krivovjerne bez osobne krivnje); hereza se razlikuje od apostazije (otpad od vlastite religije) i od shizme (narušavanje crkvenog jedinstva).⁴⁰

U 13.stoljeću progonom čarobnjaka počinju se baviti inkvizitori, Papini suci koji suzbijaju tu herezu. Hereza je zločin kojeg čine oni koji stvaraju ili slijede kriva ili nova mišljenja koja su u suprotnosti s vjerskim dogmama. Crkva u 3.stoljeću svoga postojanja borila protiv manihejske hereze. Manihejska hereza dobila je ime po svome osnivaču Perzijancu Mani-u koji je osnovao novu religiju kombinacijom elemenata Zoroastarove nauke s elementima kršćanstva te gnostičkim i budističkim elementima. Po tom naučavanju postoje dva principa – princip Dobra i princip Zla koja su potpuno ravnopravna, za razliku od kršćanstva koji priznaje jedini princip, a to je Bog. Manihejstvo je bilo glavna hereza u starom i srednjem vijeku protiv koje se crkva borila, a manihejce su teško progonili i poganski i kršćanski rimski carevi. Postupno ta hereza je nestala na Zapadu, dok se 1000.godina ta hereza nije opet počela strahovito širiti.⁴¹

Neomanihejci poznati su kao albigenzi, patareni, pavličani, bogumili, a opće ime za njih bilo je katari. Njihova naučavanja bila su jako slična manihejskim, što je dokaz da je između tih hereza postojao neprekinuti kontinuitet. Katari su u drugoj polovici 12.stoljeću bili najbrojniji u Južnoj Francuskoj, Sjevernoj Italiji i na čitavom Balkanskom poluotoku koji su neki smatrali njihovim glavnim utočištem. Bili su odlučni u svojim nazorima te ih mučenja i spaljivanja na lomači nisu mogla prisiliti na odbacivanje i odustajanje od svojih nazora. Većinom se radilo o pripadnicima najnižeg sloja pučanstva koji su bili siromašni i nisu bili učeni teolozi, već su u svom misionarskom pohodu lutali po Europi. Krajem 12.stoljeća njihova hereza je bilo toliko raširena

⁴⁰ „Hereza, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 28.VII.2021 <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25128>

⁴¹ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 92-94.

da se crkva osjećala jako ugroženom. U isto vrijeme u Francuskoj se pojavljuje nova hereza valdenzi koji su ime dobili po lionskom trgovcu Petru Valdesu, a poznati su pod nazivom lionski siromasi. Valdenška hereza se brzo proširila od Aragonije do Češke, a po dogmatskim postavkama nije imala ništa zajedničkog s katarizmom. Valdenzi su vjerovali da se treba pokoravati samo onim svećenicima koji žive siromašan život poput apostola, a da evanđelja mogu propovijedati svi, čak i žene, a ne isključivo crkveni svećenici. Propovijedali su siromaštvo i asketski život, a njihovi propovjednici bili su obučeni kao redovnici i nosili su sandale poput apostola te su pješke, šireći svoje naučavanje, dobili veliku podršku od strane siromašnih ljudi.⁴²

Početak 13. stoljeća osnivaju se dva nova crkvena reda koji su imali zadatak suzbiti heretička naučavanja – *dominikanski red* ili red propovjednika i *franjevački red* ili red male braće. Svoju propagandu vršili su riječima i primjerom. Oba reda imaju prosjački karakter kojim se pokušavala pobiti teza heretika da je svećenstvo skup poduzetnika kojima je Crkva sredstvo osobnog bogaćenja. Iako su oba reda doživjela propovjednički uspjeh hereza se nije mogla uništiti. Do 13. stoljeća crkva je smatrala da na svojim sudovima ne smije izricati smrtnu kaznu i da klerici ne smiju biti članovi sudova koji izriču smrtnu kaznu. U 13. stoljeću papa Grgur za heretike predviđa doživotni zatvor.⁴³

Prije 13. stoljeća crkva je načelno bila protiv smrtne kazne. Međutim sa sve većom opasnošću od hereze, postepeno, crkva počinje smatrati da je državna vlast ne samo ovlaštena nego i dužna da heretike kažnjava smrću, što će u 13. stoljeću postati definitivno mišljenje crkve. Kada je crkveni sud nekoga proglasio heretikom, nije ga mogao kazniti smrću, ali ga je mogao predati svjetovnoj vlasti koja ga je zapravo kaznila tom kaznom. Izručenje osuđenika od strane crkvenog suda svjetovnoj vlasti koja mu izvršila zasluženu kaznu, značila je prekrivanje direktne odgovornosti crkvenog suda za izricanje smrtne kazne. Slično tome inkvizitori su završavali svoje presude, u kojima bi inkvizitor molio svjetovnu vlast da osuđeniku poštedi život, a zapravo mu je smrtna kazna bila neizbježna. Crkva je inzistirala da svjetovna vlast uvedu smrtnu kaznu za herezu u svim zemljama. Kako joj je to i uspjelo, u 13. stoljeću sve važnije europske zemlje kažnjavale heretike smrtnom kaznom.⁴⁴

⁴² Isto, 95-96.

⁴³ Isto, 97-98.

⁴⁴ Isto, 99-100.

4.2. Inkvizitori i inkvizitorski postupak

Kažnjavanje heretika kaznama koje je crkveno pravo predviđalo za taj zločin spadalo je u nadležnost biskupa, ali kada je hereza uzela maha biskupi su se pokazali nedoraslim za takav zadatak. Pape su stoga odlučili poslati svoje opunomoćenika u najugroženije dijelove crkve kako bi proveli progon heretika na onaj način kako su ga pape zamišljale. Prvi takvi suci dobili su naziv inkvizitori (istražitelji) koje je papa Grgur IX. poslao u gornju Italiju na veliko sjedište katara 1227.godine. Otada pape direktno šalju inkvizitore te je na taj način nastala crkvena inkvizicija. Pape su najpodobnije za taj posao smatrali franjevce i dominikance koji su imali monopol nad inkvizitorskom službom. Inkvizitori su sudili samo u slučaju odmetništva od Vjere koje se sastoji od istupanja iz članstva crkve, i u slučaju shizme, odnosno izazivanja raskola crkve na više samostalnih organizacija. Inkvizitori su težili fizičkom uništenju heretika te je „kazneni proces“ koji se vodio protiv njih bio nikakav proces, već, kako navodi V. Bayer, karikatura kaznenog procesa.⁴⁵

Papa Inocentije III je, prije uvođenja inkvizicije, uveo dva načina kojima se započinjao i vodio crkveni kazneni proces. Po postupku „per denunciationem“, crkveni sudac morao je po službenoj dužnosti započeti proces već i na samu prijavu (denunciatio), kod koje prijavitelj nije bio dužan dokazati da je prijavljeni uistinu kriv za djelo za koje je prijavljen. Drugi postupak se nazivao „per inquisifionem“, kod kojega je sudac bio dužan postupati, bez da je itko podnio tužbu, protiv takve osobe za koju se javno govori (publica fama, clamosa insinuatio) da je izvršila zločin zbog kojeg crkva kažnjava. Kako, ni u jednom od postupaka nije postojao samostalan i neovisan subjekt koji bi bio dužan da dokaže okrivljenikovu krivnju, pa je dokazivanje okrivljenikove krivnje bila dužnost suca, u čemu leži pokvarenosti toga procesa. Crkveni kazneni postupak koji su vodili suci-biskupi morao se voditi po pravilima koja su jamčila kvalitetno suđenje, ali inkvizitori su zastupali mišljenje da za njih ta pravila ne vrijede jer je hereza „izuzetan zločin“ kod kojeg je dopušteno odstupati od svih pravila. Inkvizitori su ta odstupanja pravdali kao sprječavanje da niti jedan heretik ne izbjegne kaznu, što bi se moglo dogoditi ako se inkvizitori budu držali tih pravila.⁴⁶

⁴⁵ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 101-104.

⁴⁶ Na istom mjestu.

5. POČECI PROGONA VJEŠTICA

Progon vještica složena je pojava koja je u različitim oblicima i različitim intenzitetom trajala nekoliko stotina godina, a obuhvaćeni su veliki dio Europe i dijelovi novootkrivene Amerike. Progon vještica ostavio je u svim društvenim strukturama kao što su pravo, religija, književnost, politika i folklor, a zahvaćeni bili su svi društveni slojevi. Uzimajući u obzir te činjenice i mnogostruku istraživačku aspektualnost progona vještica se može nazvati *totalnim fenomenom*. Progon vještica neformalno smješta u razdoblje srednjega vijeka jer slika visokih tornjeva, vlažnih zidova, podzemnih tamnica koje su pune okovanih i mučenih žena od kojih se iznudilo priznanje groznom torturom asocira na mračno doba ljudske povijesti, odnosno srednji vijek. Iako je dugo vremena bilo prihvaćeno da su progoni započeli u srednjovjekovnoj Francuskoj, istraživanja koja su provedena 70-ih godina 20. stoljeća pokazala su da su progoni zapravo započeli su renesansnoj sjevernoj Italiji.⁴⁷

Početkom 15. stoljeća potpuno razvijena ideja o europskim vješticama kao demonskim čarobnjacima koji su štovali đavla i formirale golem, zavjerenički, đavolski kult posvećen uništenju kršćanskog svijeta. Posebno u zemljama u oko zapadnih Alpa, kamo su krenuli neki od prvih pravih progona na vještice. Broj suđenja koja uključuju optužbe za štetne i zloupotrebu čarobnjaštva se značajno povećao. Čini se da su 30-te godine 15. stoljeća bile prekretnica jer su unutar samo nekoliko godina napisani brojni traktati i drugi naučni zapisi koji opisuju vještice. Iako su se sva ta djela razlikuju međusobno na različite načine, u svima je čarobnjaštvo opisano ne samo u terminima demonskog *maleficiuma*, ali i kao organizirana sekta i đavolska zavjera. Posljednje tri četvrtine 15. stoljeća, otprilike od 1425. do 1500. godine označavaju početak vještičjeg ludila u Europi. Prva prava suđenja vješticama dogodila su se u ovom razdoblju i, iako su u početku bila prilično lokalizirana u zemljama oko zapadnih Alpa, ubrzo su se proširila i bila sve brojnija. Objavljene su i prve velike rasprave o čarobnjaštvu, počevši od grupe spisa grupirane oko 1430 -ih, što je kasnije dovelo do objavljivanja najpoznatijeg srednjovjekovnog priručnika za lov na vještice, *Malleus maleficarum*.⁴⁸

⁴⁷ Čiča, *Vilenica i vilenjak*, 9.

⁴⁸ Bailey, *Historical dictionary of witchcraft*, 29.

5.1. *Malleus maleficarum*

Malleus maleficarum je kruna jednog velikog sustava, cjelovita literatura razdoblja opsjednutosti vješticama. U početku su se pisali priručnici za pokajnike, kojima su se služili ispovjednici da i ispitali grijeh, nakon njih došle su upute za ispitivanje najtežeg grijeha, hereze. Za vraćanje sačinjeni su posebni priručnici, maljevi za vještice koje su dominikanci neprestano nadopunjavali, dosegli su vrhunac sa *Malleusom*, po kojoj je sam upravljao tijekom svoje misije u Njemačkoj.⁴⁹

Autor je dominikanski inkvizitor Heinrich Kramer, a djelo je napisao 1486. godine i prvi put je tiskano kasnije od 1487. Od svoje prve objave djelo se općenito pripisuje dvojici muškaraca, Krameru i njegovom kolegi dominikancu inkvizitoru Jakobu Sprengeru. Međutim, odavno je jasno Kramer je bio daleko glavni autor. Sada postoje jaki dokazi da je Sprenger vrlo malo ili čak ništa pridonio djelu, koje se koristilo za davanje autoriteta raspravi (Sprenger je teolog obrazovan na sveučilištu u Kölnu i istaknuta osoba u dominikanskom redu). Pismo otkriveno 1972. godine, koje je napisao Sprengerov nasljednik u redu priora dominikanaca u Kölnu, čovjek koji je dobro poznao Sprengera, izričito je izjavio da nema nikakve veze sa sastavom *Malleus maleficarum*. *Malleus* je napisan u obliku skolastičke teološke rasprave. U svom sadržaju, međutim, otkriva se kao praktični priručnik, a ne kao teorijski rad. Velik dio materijala koji sadrži nije namjeravao uvjeriti obrazovane učenjake, ali za upotrebu u propovijedima za informiranje javnosti opasnosti čarobnjaštva i kao vodič onima koji bi se ponovno odgovoran za otkrivanje i procesuiranje ovog zločina.

Malleus Maleficarum dugo uživao reputaciju najistaknutije literature o čarobnjaštvu nastale u srednjem vijeku i ranom novom vijeku. Nema sumnje da je knjiga bila vrlo utjecajna, prolazeći kroz brojne tiskare tijekom 15., 16. i 17. stoljeća. Kasniji autori nisu se nužno slagali sa svim točkama, te kasnijim raspravama o čarobnjaštvu, francuskog demonologa Jeana Bodina i isusovca Martina Del Rio, uživao je još veći uspjeh i utjecaj. Čini se da je *Malleus* bio jedinstven po ozbiljnoj mizoginiji i pretjerano naglasku na vješticama kao pripadnicama ženskog spola⁵⁰

⁴⁹ Michelet, *Vještica*, 135.

⁵⁰ Bailey, *Historical dictionary of witchcraft*, 88-89.

5.1.1. Prvi dio

Prvi dio knjige započinje pitanjem „je li vjerovanje da postoje takva stvorenja kao što su vještice, toliko katoličko, da tvrdoglava obrana suprotnog stajališta neosporno odiše herezom?“. Autori kao dokaz navode 26. poglavlje 5. pitanja kanona *Episcopi* u kojem stoji da vjerovanja u takva bića, koja uz pomoć magije izvode razna čuda, nisu katolička, već heretička.⁵¹

Drugo pitanje dotiče se suradnje vještice i Vrag pri izvođenju demonskih djela te mogu li ista ta djela izvoditi jedno bez drugoga, na što autori smatraju da vještica Vragu nije potreba kao posrednica, već sva djela izvodi s ciljem da uništi vješticu.⁵² Sljedeće pitanja tri pitanja tiču su mogućnosti spolnih odnosa sukuba⁵³ i inkuba⁵⁴ te stvaranje djece što autori smatraju nemogućim jer „samo živo biće može začeti dijete, a demoni ne mogu udahnuti život tijelima koja poprimaju, jer život izvire iz duše, a čin stvaranja je čin tjelesnih organa.“ Uz to, smatraju da kada bi to bilo zaista moguće da bi vražja moć bila veća od božje.⁵⁵

U šestom i sedmom pitanju autori odgovaraju na pitanje zašto su upravo u većini slučajeva žene vještice, a ne muškarci. „Neki učenjaci, naime, navode sljedeći razlog. Tvrde da na svijetu postoje tri stvari koje ne poznaju umjerenost u dobru i zlu: jezik, svećenik i žena. A kada prekorače granicu normalnog stanja, dosežu vrhunac i najveće dubine dobra i zla. Vodi li ih dobar duh, postižu najbolja djela, no, vodi li ih zao duh, prepuštaju se najgorim stvarima.“⁵⁶ Smatrali su da je zla žena sklona brže sumnjati u vjeru, a samim time odricati se vjere, što je početak čarobnjaštva. Držali su da žene imaju i slabo pamćenje, da slijede svoje porive bez ikakva obzira, a one koje su potencijalne vještice karakterizira nevjera, častoljubivost i bludnost.⁵⁷

Nadalje, postavlja se pitanje mogu li vještice oslabiti reproduktivnu moć ili spriječiti spolni čin. Autori tvrde da Vrag ne može spriječiti prirodne radnje kao što su hranjenje, hodanje i stajanje pa tako ne može ni spolni čin koji je, kako kažu, uobičajen među svim ženama pa bi to sprječavanje utjecalo na cijeli ženski spol, tako da vještica može samo očarati muškarca, a ne spriječiti ga da ne

⁵¹ Heinrich Institoris, Jacob Sprenger, *Malleus Maleficarum: malj koji ubija vještice* (Zagreb: Stari grad, 2006.) , 4

⁵² Isto, 20.

⁵³ Ženski demon koji u snu opći s muškarcima

⁵⁴ Muški demon koji opći s vješticama

⁵⁵ Isto, 34-35.

⁵⁶ Isto, 66-67.

⁵⁷ Isto, 71-72.

izvrši spolne radnje s drugim ženama.⁵⁸ Da kraja prvog dijela knjige autori se bave pitanjima pristanka Boga kao popratnog elementa čarobnjaštva, zločinima vještica i kaznama previđenima za njihovo djelovanje.

5.1.2. Drugi dio

U drugom dijelu knjige autori se bave načinima kojima vještice vrše svoje čarobnjačko umijeće koja izlažu u osamnaest poglavlja. Polaze od dva osnovna problema: prvo se odnosi na zaštitna sredstva kojima se čovjek štiti od čarobnjaštva, a drugi na ljekovita sredstva kojima se začarani mogu izliječiti.⁵⁹

Prvo poglavlje govori o načinima kako demoni pomoću vještica vrebaju nedužne. Autori ističu da vrag „napastuje dobre nego zle, premda u stvarnosti zle napastuje češće nego dobre, jer su skloniji iskušenju od dobrih. Stoga je vrag ustrajniји u svojim nastojanjima da zavede one pobožnije među djevicama i djevojkama.“⁶⁰

Drugo poglavlje govori o načinu sklapanja ugovora s vragom koji se razlikuje prema metodama kojima vještice izvršavaju svoje vradžbine. Autori tvrde kako postoje tri vrste vještica – jedne nanose štetu, druge liječe, a treće nanose štetu i liječe što koje su ujedno i najmoćnijom vrstom vještica jer mogu uzrokovati nevrijeme, neplodnost, ubiti ljude i nekrštenu djecu. Ugovor s vragom sklapa se na dva načina, prvi je privatni koji se može sklopiti u bilo koje vrijeme, a drugi je svečanim polaganjem zavjeta. „Prvi, svečani čin, izvodi se kada se vještice okupe utvrđenoga dana na tajnome sastanku, gdje

im se vrag objavljuje u ljudskome obličju, opominjući ih na vjernost koju mu duguju, zauzvrat im obećavajući svjetovnu sreću i dug život. Prisutne mu potom preporučuju novakinju, koju vrag pita hoće li se odreći vjere i odbaciti svetu kršćansku religiju i štovanje debele žene (kako, naime, nazivaju presvetu Djevicu Mariju) i sakramenata. Ustanovi li da je novakinja ili

⁵⁸ Isto, 89.

⁵⁹ Isto, 142.

⁶⁰ Isto, 155.

učenica sve to spremna učiniti, vrag pruža ruku, što i ona čini, zaklinjući se na vjernost tome savezu.“⁶¹

Treće poglavlje govori o tjelesnom i duševnom prenošenju vještica s mjesta na mjesto. Autori govore da Bog ne dopušta vješticama da lete, jer onda bi to dopustio nekome tko je pravedan i čestit, a ne dušom i tijelom predan vragu.⁶² U četvrtom poglavlju raspravlja se o vještičjem općenju s inkubima. Peto govori o vještičjem čarolijama crkvenim sakramentima i kako uz Božje dopuštenje nanose štetu svim stvorenjima osim nebeskim tijelima. U šestom poglavlju autori opisuju načine na koje vještice sprječavaju regenerativne moći, a u sljedećem autori kako one opsjenom mogu odstraniti muški ud. Osmo poglavlje govori o njihovom pretvaranju ljudi u životinje. Dmonska pomoć vješticama prilikom opsjedanja ljudskim tijela objašnjava se u desetom poglavlju. Jedanaesto i dvanaesto poglavlje opisuju kako vještice izazivaju bolesti i slabosti. Trinaesto poglavlje govori o vješticama-primaljama koje ubijaju djecu ili ih žrtvuju demonu. Četrnaesto govori o pošastima kojima vještice nanose štetu životinjama, a petnaesto o vremenskim neprilikama kojima vještice žele naškoditi ljudima i životinjama. Od šesnaestog do osamnaestog govori se o načinima na koje se muškarci priklanjaju čarobnjaštvu.

5.1.3. Treći dio

Treći dio odnosi se na sudske postupke pred crkvenim i svjetovnim sudovima protiv vještica i svih heretika. Autori donose pitanja u kojima se izlažu formalna pravila pokretanja sudskog postupka, pravila postupanja pred sudovima i način izricanja presude. Inkvizitori mogu suditi vješticama samo radi hereze, ali vještice mogu počinuti zločine bez hereze.⁶³ Autori navode pet uvjeta koji moraju biti ispunjeni da bi neka osoba bila osuđena za herezu. „Prvo, mora postojati zabluda u njezinu poimanju. Drugo, ta zabluda se mora odnositi na pitanja vjere, tako da se protivni službenom nauku Crkve o pravoj vjeri ili moralnom načelu, i stoga ne vodi k postizanju vječnoga života. Treće, u takvoj zabludi mora biti ka-tolik, jer bi u suprotnom bilo riječ o Židovu ili poganinu, a ne heretiku. Četvrto, osoba koja gaji takvu zabludu mora i dalje ispovijedati neku

⁶¹ Isto, 160.

⁶² Isto, 179.

⁶³ Isto, 311.

istinu o Kristu, u pogledu Njegove božanske ili ljudske naravi; naime, ako čovjek u potpunosti poriče vjeru, tada je apostat. Peto, takva osoba mora ustrajno i tvrdokorno vjerovati u tu zabludu.⁶⁴

U prvoj glavi govori se o trima metodama pokretanja sudskog postupka u ime vjere protiv vještica. Na prvi način se postupak pokreće podizanjem privatne optužbe, pri čemu tužitelj prilaže dokaze i prihvaća odgovornost kazne, ako ne uspije dokazati optužbu. U drugoj metodi postupak se pokreće na temelju anonimne denuncije, gdje osoba koja je prijavila vješticu ili heretika nije dužna priložiti dokaze za svoje optužbe ili se uplitati u proces. Treću metoda uključuje inkviziciju gdje se postupak pokreće bez optužbe i denuncije, nego na temelju glasina o prisutnosti vještica u nekom mjestu. Tada sudac postupa po svojoj službenoj dužnosti, a ne na temelju zahtijeva neke stranke.⁶⁵

Druga glava opisuje način vođenja sudskog postupka, ispitivanja svjedoka i optuženika. Suđenja vješticama morala su se odvijati na najjednostavniji i najbrži način, bez raspravljanja i prepiranja odvjetnika. S obzirom na to da vještice svoja magija nedjela čine u tajnosti, tužitelj dolazi bez konkretnih, a sudac ga je dužan savjetovati da odbaci svoj prijedlog. Najmanje pet osoba mora biti nazočno na ispitivanju tužitelja. Sudac nakon ispitivanja svjedoka odlučuje je li činjenica dokazana u potpunosti. Svjedok mora odgovoriti odakle dolazi, kako poznaje optuženoga i koliko dugo, koje je vjeroispovijesti, u čijoj prisutnosti je vidio ili čuo o magiji, je li surađivao s vješticama i sl. Optuženi(vještica) mora prisegnuti na četiri Evandjelja da će govoriti istinu. Morao/la je odgovoriti odakle dolazi, jesi li mu/joj roditelji živi ili mrtvi, jesu li umrli prirodnom smrću ili su spaljeni na lomači, gdje je odrastao/la, je li čuo/la glasine o vješticama. Nakon toga vješticu se ispituje zna li da je ozloglašena i zašto je prijetila određenoj osobi. Isto tako mora odgovoriti što joj je to osoba učinila i kako je ostvarila svoju prijetnju.⁶⁶ Ako vještica poriče sve optužbe, sudac mora razmotriti njezin loš ugled, činjenične dokaze i iskaze svjedoka, a zatim utvrditi njihovu međusobnu suglasnost. Međutim, nisu se sve tri točke morale podudarati međusobno da bi vještica bila osuđena, već je samo jedna bila dovoljna. Ako vještica prizna svoj zločin i ne pokaje se bit će

⁶⁴ Isto,317-318.

⁶⁵ Isto, 329.

⁶⁶ Isto, 341-342.

izučena svjetovnom sudu gdje će joj biti izrečena najstroža kazna, ali ako ne prizna i ustraje u svom poricanju predat će se kao ne pokajnik svjetovnom sudu koji će joj izreći zasluženu kaznu.⁶⁷

Autori raspravljaju o tome treba li vješticu držati u pritvoru ili ju pustiti uz jamstvo. Neki smatraju da vješticu ne treba pustiti ni pod kojim uvjetima, dok drugi smatraju da se vještica prije zatvaranja može pustiti uz jamca koji je kriv u slučaju njezina bijega. Postoji i mišljenje da se vještice trebaju zatvoriti ako se ne mogu pribaviti ugledni i odgovorni jamci te postoji sumnja da optužena može pobjeći. Prema trećem stajalištu potrebno je temeljito pretražiti kuću optužene jer se vjerovalo da je u kutovima i udubinama sakrila čarobnjačke predmete. Ako je vještica uhićena u svojoj kući nije joj bilo dopušteno ići u sobu kako ne bi sakrila ili ponijela nekakvo čarobnjačko oruđe. Ako optužena tvrdi da je nedužna te da želi vidjeti i čuti svoje tužitelje, sudac nije dužan otkriti njihova imena niti ih suočiti s optuženom, osim ako to ne učine dobrovoljno.⁶⁸

Treća glava govori o načinu postupanja prilikom izricanja konačne i pravedne kazne. Autori navode tri vrste presuda. Prva je presuda tijekom parnice koja se ne izriče po glavnim točkama optužbe, već s obzirom na neke posredne, koje izranjaju tijekom sudskog postupka. Konačna presuda je ona kojom se objavljuje konačna presuda o glavnoj točki optužbe. Nalažuća presuda je ona koju izriče niži autoritet na nalog višega.⁶⁹ Autori opisuju tri stupnja sumnje na počinjenje hereze: laki, teški i izrazito teški. Laka sumnja smatra se ako je optužena na sebe navukla malu sumnju i može se ukloniti lakom obranom te temelji na slabim slutnjama. Druga, teška vrsta sumnje jest ona koja se može pobiti samo silnim i čvrstim dokazom koji proizlaze iz velikih argumenata i dokaza. Treća i najveća sumnja je ona koja čak i suca primorava da u nju vjeruje i nikakvim se dokazima ne može ukloniti. Pod takvom sumnjom su vještice koje izazivaju oluju i veliku štetu ljudima kao što je ubojstvo.⁷⁰

⁶⁷ Isto, 344.

⁶⁸ Isto, 347.

⁶⁹ Isto, 377.

⁷⁰ Isto, 380.

U posljednjem dijelovima knjige autori opisuju načine izricanja presude optuženima. Optužena se može proglasiti nedužnom i osloboditi, ili se može ustanoviti da je oklevetana, ili se na temelju njezina ugleda, smatra osnovanim podvrgnuti je ispitivanju i mučenju, ili se tereti snažnom ili teškom sumnjom za herezu, ili se istodobno javno potkazuje i sumnjiči za herezu, ili je priznala svoju herezu i pokajala se, te se ustanovi da neće ponovno upasti u herezu.⁷¹

Drugi način izricanja presude primjenjuje se kada se nakon revne rasprave o temeljima optužbe, uz savjetovanje stručnih i učenih pravnika, ustanovi da je optužena ili optuženi samo javno oklevetan da je heretik, u nekom selu, gradu ili provinciji. U tom slučaju optužena neće biti osuđena ni na temelju osobnog priznanja, ni činjeničnog dokaza, ni iskaza zakonitih svjedoka.⁷²

Treći način izricanja presude odnosi se na slučaj kada se nakon pozornog razmatranja utemeljenosti postupka, uz savjetovanje stručnih pravnika, ustanovi da je osoba optužena za herezu nedosljedna u svojim iskazima, ili da postoji dovoljno osnova da bude podvrgnuta ispitivanju pod mučenjem. A ako nakon takvog ispitivanja ne prizna svoju krivnju, smatrat će se nedužnom.⁷³ Ovu su samo neki od načina koji autori opisuju, a ukupno ih ima šesnaest kojima autori i završavaju svoje zloglasno djelo.

⁷¹ Isto, 385.

⁷² Isto, 387.

⁷³ Isto, 389.

6. SUĐENJA

Suđenje bi najčešće započinjalo optužbom za *maleficium*. Takve optužbe obično su nastale kao posljedica neke vrste inače neobjašnjivih pogrešaka poput iznenadne smrti djeteta, neuspjelih usjeva ili drugih slični događaja. Nakon što je suđenje počelo, moglo se nastaviti na nekoliko načina. Najjednostavnija mogućnost, a vjerojatno se i dogodila u velikom broju slučajeva da bi se donijela oslobađajuća ili osuđujuća presuda i proces bi završio tu, samo s jednim, izoliranim ispitivanjem. Međutim, također je vjerojatno bilo da bi jedno suđenje moglo dovesti do masovnijeg progona. Drugi bi ljudi mogli početi istupati s optužbama za čarobnjaštvo, suci su sami mogli proširiti opseg ili je optužena vještica mogla imenovati suučesnike, bilo dobrovoljno ili pod mučenjem. Dakle, čak i jedna optužba mogla bi dovesti do brojnih suđenja. U većini slučajeva, nakon nekoliko suđenja, a po svoj prilici i nekoliko osuđujućih presuda i pogubljenja, ova vrsta progona završila bi sama od sebe. Suci bi bili zadovoljni što su pronašli sve vještice u zajednici koje neće iznijeti daljnje optužbe. U nekim međutim, progon bi mogao izmaknuti kontroli ako se, iz bilo kojih razloga, prvih nekoliko suđenja stvorilo je dovoljno visoku razinu panike u zajednici, ili je zabrinutost među dužnosnicima tužitelja podignuta na zabrinjavajuću razinu. U tim slučajevima optužbe ne bi presušile, suci bi mogli pokrenuti istragu, uvjereni da će više vještica biti otkrivene. Često je upotreba mučenja postajala sve izraženija, napeta, pa su priznanja dolazila brže. Pošten znak da je lov izmakao kontroli bio je da se stereotip o vještici počeo rušiti i optužbe bi sve češće padale na muškarce, na bogatije i društveno značajnije ljude.⁷⁴

Takvi veliki progoni obično su završavali tek kada su uključene vlasti počele osjećati krizu povjerenja. Odnosno, uvidjeli bi da izvlače uglavnom lažna priznanja te su stoga stjecali uglavnom lažna uvjerenja. Tek tada bi ili zaustavili suđenja ili barem postali oprezniji u svojim postupcima, postojanju dokaza i upotrebi mučenja. Pred još oslobađajućih presuda nego uvjerenja, stupanj panike koji bi obično mogao zahvatiti zajednicu zatim je nestao i progону je došao kraj.⁷⁵

⁷⁴ Bailey, *Historical dictionary of witchcraft*, 33.

⁷⁵ Isto, 35.

6.1. Tortura

Kada se govori o sudskom mučenju, ne misli se na upotrebu mučenja kao kazna za zločin. Vrlo često sudovi bi osudili kriminalce na mučenje prije njihovog pogubljenja, a korištene metode bile bi iste kao oni koji su bili zaposleni tijekom suđenja. Neki učenjaci razlikuju između ove vrste *odmazde* ili *kaznene* torture i *ispitivačke* torture, ali sudska tortura, pravilno definirana, odnosi se samo na potonji proces. Sudsko mučenje je bilo sredstvo upotrijebljeno za priznanje ili neko priznanje tajnih podataka od optužene osobe ili nepokornog svjedoka. Uporaba sudske torture temelji se na pretpostavci da će osoba podvrgnuta fizičkoj boli tijekom ispitivanja priznati istinu. Pretpostavka ne vrijedi uvijek. U mnogim slučajevima, istina je, primjenom mučenja izmamljeno je iskreno priznanje ili činjenična istina krive ili na drugi način upućene strane.⁷⁶

Kad je mučenje oživljeno u trinaestom stoljeću, dakle, legalno pisci i druga tijela osmislili su niz pravila koja reguliraju njegovu primjenu. Glavni ciljevi pravila bili su minimizirati šanse da nevinna osoba bude mučena, kako bi se spriječilo izmišljanje priznanja i kako bi se postavila neka ograničenja na težinu i trajanje mučenja. Ova pravila nisu poslužila kao opravdanje uporabe mučenja: to je ležalo u nužnosti dobivanja priznanja za zločine koji su prijetili državi. Ali pravila jesu učiniti cijeli sustav ugodnijim za one koji su imali istinski interes za zaštitu prava optuženika i koji su htjeli spriječiti osudu nevinih osoba. I iz humanitarnih i iz pravnih razloga također su uspostavljena pravila ograničenja težine i trajanja mučenja. Zaključeno je da mučenje ne smije rezultirati smrću žrtve, i iz tog razloga većina sudova koristila je metode mučenja rastegnutim ili stisnuti. ekstremiteti. Najčešći instrument mučenja koje je postiglo takav učinak je *strappado*, remenica koja je podigla osobu s poda rukama, koje su mu bile vezane iza leđa. Korišteni su i drugi instrumenti za rastezanje kao stalak i ljestve. Od instrumenata kompresije najčešći su bili vijci za palce, vijci za noge, stezaljke za glavu i podvezice. Svi su oni imali prednost što su se mogli opustiti čim mučena osoba pristane priznati ili dati željene informacije. Dopustili su i postupno povećavanje mučenja.⁷⁷

⁷⁶ Levack, Brian P. *The witch-hunt in early modern Europe*, (New York: Longman, 1995) 80-81.

⁷⁷ Isto, 84.

Čini se da su u mnogim jurisdikcijama bila najbrutalnija mučenja rezervirano za vještice. Takav dojam zasigurno se stječe čitajući izvještaj o progonu Ane Spülerin iz Ringingena, koja je mučena tako grubo da su joj udovi bili osakaćeni, a izgubila je vid i sluh. U Škotskoj dr. Fian, jedna od mnogih vještaca osumnjičenih za izdaju kralja, bio je podvrgnut najtežoj i najokrutnijoj boli na svijetu, nazvanoj čizma, zbog čega su mu noge bile zdrobljene i istučene, a kosti i meso bili su toliko izudarani, da je došlo do izljeva krvi i srži u velikim količinama. U Njemačkoj su mnogi sudovi koristili stolicu za vještice, koju je grijala vatra odozdo, dok je u Škotskoj bilo izvješća o izvlačenju noktiju kliještima. U španjolskim, francuskim i njemačkim zemljama nije bilo neuobičajeno da se zatvorenici prisilno daju velike količine vode. Među nezakonitim mučenjima bilo je punjenje nosnica vapnom i vodom, privezivanje žrtve za stol prekriven grančicama gloga, kotrljanje pribadača gore-dolje po kralježnici, iskapanje očiju, odsijecanje ušiju, cijedenje muških spolnih organa i spaljivanje rakije ili sumpora preko tijela žrtve.⁷⁸

Mnoga od ovih posebno brutalnih mučenja korištena su izvorno ili isključivo u slučajevima vještičarenja. To nije samo zato što se smatralo čarobnjaštvom najogavniji od svih zločina, nego i zato što su se mnogi suci bojali da bi vještice mogle koristiti magiju kako bi izdržale bol. Mučenje prisilnom nesanicom, ili *tormentum insomniae*, najučinkovitijom metodom za čarobnjake. Ova metoda, kojom se žrtva držala budnom četrdeset sati ili duže, zapravo nije ozlijedila tijelo i imala veliku privlačnost za humane suce. Također bila iznimno učinkovita jer je rezultiralo oblikom ispiranja mozga. Jedan sudac tvrdio je da ih je manje od dva posto svih žrtava moglo je to izdržati bez priznanja.⁷⁹

Mučenjem pojedinih vještica koja bi rezultirala priznanjem mogla proizvesti visok postotak osuđujućih presuda, ali samo mučenje tih vještica zbog imena njihovih saveznika moglo je dovesti do masovnog progona na vještice u kojima je suđeno mnogima, ako ne i stotinama, pojedinaca za kolektivni zločin što je dovelo do kritika i protivljenja progona i masovnoj histeriji.⁸⁰

⁷⁸ Isto, 85.

⁷⁹ Isto, 86.

⁸⁰ Isto, 134.

7. ZAKLJUČAK

Progoni vještica zasigurno su jedna od tamnih mrlja na ljudskoj povijest jer su mnogi nedužni ljudi izgubili svoje živote, u prvom redu žene. One žene koje su bile proglašene vješticama bile su žrtve lažnog svjedočenja, ljubomore, zlobe te društvenih predrasuda i osuda koja su im donijeli bolne torture, nehumana zatvaranja i spaljivanje na lomači ili vješanje.

Za pokretanje masovnih progona i hysterije oko vještica ključnu ulogu odigrala je Katolička Crkva koja je umjesto tolerancije, ljubavi, mira i ostalih stvarnih crkvenih vrednota poticala na mržnju, nasilje i vjerski fanatizam koji nije podnosio drugačije ljude i žene koje su posjedovale znanje.

Nepovoljan položaj žena u srednjovjekovnom društvu uzrokovao je da upravo žene u 70% slučajeva budu optužene za vještičarenje i sklapanje ugovora sa Sotonom. Žena i njezino tijelo smatrani su nečistim, dok je muškarcima bila upućena skolastika čistoće. Crkva je smatrala da su žene sklonije sumnji u vjeru, da su slabog pamćenja, da su sklonije tjelesnim i ovozemaljskim užiticima te da su zbog toga sklapali ugovor s Vragom. S obzirom na to da je medicina srednjeg vijeka posvećena isključivo muškarcima, žene su bile primorane same sebe liječiti raznim pripravcima od ljekovitih biljaka koji će se smatrati magijskim i demonskim djelima i zbog čega će žene biti proglašene vješticama. Mnoge od njih počinile bi samoubojstvo prije nego što bi bile podvrgnute mučnoj torturi i osuđene na smrt.

Inkvizicija koja je istraživala optužene vještice odražavala je suđenja iz formalnosti, jer ako vještica prizna da je kriva smaknut će ju ili je pak bivala podvrgnuta groznoj torturi dok inkvizitori nisu dobili njezino priznanje i imena svojih pomagačica što je uzrokovalo na tisuće pogubljenih, nedužnih ljudi kroz tri stoljeća.

Kako se pojavila kritika učenjaka na masovne progone i kako se poboljšavao položaj žena u društvu tako je i broj progona padao dok se u potpunosti nije prestalo vjerovati da su žene zaista vještice i da ih treba uništiti. Progoni su pokazali da se vjera često koristila kao sredstvo manipulacije masama i izlika za uklanjanje neprijatelja i onih koji su smatrani nepodobnima za društvo.

8. POPIS LITERATURE

1. Bailey, Michael D. *Historical Dictionary of Witchcraft*. Lanham, Maryland, and Oxford: The Scarecrow Press, Inc, 2003.
2. Bayer, Vladimir. *Ugovor s đavlom: procesi protiv čarobnjaka u Europi a napose u Hrvatskoj*. Zagreb: Zora, 1953.
3. Buckland, Raymond. *Vještice umijeće*. Zagreb: Nova arka, 2007.
4. Čiča, Zoran. *Vilenica i vilenjak: sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2002.
5. Institoris, Heinrich, i Sprenger, Jacob. *Malleus Maleficarum: malj koji ubija vještice*, Zagreb: Stari grad, 2006.
6. Levack, Brian P., *The witch-hunt in early modern Europe*. New York: Longman, 1995.
7. Michelet, Jules, *Vještica*. Zagreb: Slovo, 2003.,

Online izvori:

1. „Progon vještica – mračno doba ljudske povijesti“, JW.ORG; dostupno na: <https://www.jw.org/hr/izdanja/casopisi/g201405/progon-vjestica-mracno-doba/> (15. VII. 2017.)
2. Vještica“, Hrvatska enciklopedija; dostupno <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64993> (10. VII. 2021.)
3. „Hereza“, *Hrvatska enciklopedija*, pristup ostvaren 28.VII.2021 <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25128>
4. Inkvizicija“, Leksikon Marina Držića, pristup ostvaren 20.VII.2021. <https://leksikon.muzej-marindrzc.eu/inkvizicija/>
5. Newman, Simon, *Witches and Witchcraft in the Middle Ages*, pristup ostvaren 10.VII.2021., <https://www.thefinertimes.com/witches-and-witchcraft-in-the-middle-ages>